

ZONGULDAK'TA MADEN İŞÇİLERİNİN KÖMÜR OCAKLARINDA KULLANDIKLARI BAZI MADENCİLİK TERİMLERİ ÜZERİNE

Hasan ÖZER*

Aykut GÜNAYDIN**

Geliş Tarihi: Mart, 2017

Kabul Tarihi: Eylül, 2017

Öz

Karaelmas diyarı ve emeğin başkenti gibi ifadelerle özdeşleşen Zonguldak, kömür yataklarının zenginliği ile Türkiye'nin maden bölgesinde önemli bir yer tutmaktadır. Kömürün bulunması ve madenciliğin gelişmesi ile beraber şehir de bu gelişime ayak uydurarak kendini yenilemiştir. Kömürün bulunduğu, ilk zamanlarda yabancı şirketlerin Zonguldak'ta kömür işletmeciliğine başlaması ile beraber şehre yabancı bir kültür ile dil de giriş yapmıştır. 1850'li yıllarda Osmanlı Devleti'nin zor durumda olması ve dış borçlarının ödenmez durumlara gelmesinin sonucunda devlet kömür ocaklarını yabancı şirketlere kiralamak veya yabancıların işletmesine bırakmak durumunda kalmıştır. Daha çok Zafiropoulo, Giurgiu Kumpanyası, Kurci, Kurtidi, Yorgi Vapur şirketi, Karamanyan şirketi, Rombaki kumpanyası gibi isimlerle Rum, Ermeni, İngiliz şirketlerin ocaklar olarak işlettiği görülmektedir. Bu şirketler ile ocakların isimleri, daha sonra havzada çeşitli yerlerde bulunan başta cami, sokak, mahalle, kömür damarlarının olduğu yerlere verilerek kullanılmaya başlanmıştır. Bu duruma bakılarak bölgeye gelen yabancı dil ve kültürün şehir içerisinde belli yerlere ad olmasıyla dilin kalıcılaştırılmaya çalışıldığı düşünülebilir. Ayrıca bu şirketlerin kendi isimleri ile kömür işletmelerini açtıkları ve çoğunluğunu Londra'dan getirttikleri maden aletlerini marka isimleriyle kullandıkları da görülmektedir. "Ameleler" diye adlandırılan kömür işçileri bu aletlerin isimlerini söylemekte güçlük çektiklerinden kendi dillerine, bölgenin konuştuğu ağza uydurarak söylemişler; bu yolla işçiler arasında farklı bir madencilik terimleri yekûnu oluşmuştur. Araştırmamızda Kilimli ilçesinde bulunan Karadon Maden Ocağı'nda çalışan işçiler, maden teknikerleri ve maden mühendisleri, Türkiye Taşkömürü Kurumu Üzülmez Müessesesine ait eğitim ocağında bulunan işçiler ve maden mühendisleri ile Zonguldak'ın Beycuma ilçesi Asmacı Mahallesi'ne bağlı Karadere köyünde ve Kozlu ilçesine bağlı bazı köylerde bulunan eski maden işçileri ile birlikte soru cevap şeklinde ses kayıt cihazları yardımıyla konumuzun asıl amacı olan geçmişten günümüze Zonguldak'ta maden işçilerinin kömür ocaklarında kullandıkları madencilik terimleri hakkında bilgiler toplandı.

Anahtar Sözcükler: Zonguldak, Kömür Ocakları, Madencilik Terimleri, Maden İşçileri.

* Yrd. Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hasanozer71@gmail.com.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, aykut.gunaydin34@gmail.com.

UPON SOME MINING TERMS USED BY MINING WORKERS IN COAL MINES IN ZONGULDAK

Abstract

Zonguldak, identified with the expressions such as the land of Black Diamond and the capital city of labor, has an important place among Turkey's mineral deposits with its rich coal deposits. Along with the discovery of coal and the development of mining, the city has developed itself by keeping up with this development. Together with the foreign companies' start of mining operations in the early days when coal was found, the city also met foreign culture and languages. In the second half of the XIVth century, the Ottoman State was in a difficult situation and foreign debts could not be paid, and as a consequence the State had to either hire or left coal mines to foreign companies to operate. During this period, it is seen that Greek, Armenian, British companies took over and run coal mines in Zonguldak basin with the company names such as Zafiropoulo, Giurgiu Company, Kurci, Kurtidi, Yorgi Ferry Company, Karamanyan Company and Rombaki Company. The names given to these companies and the mines were then given to various places in the basin especially to the mosques, streets, neighborhoods, and the districts where coal seams were found. From this point of view, it is possible to determine that the foreign cultures and languages that came to the region are transformed into permanent cultural elements as names in certain places within the city. It is also seen that these companies have opened their own businesses with their own names and they used the mining tools they had brought from London with their brand names. Because the coal workers who were called "operatives" had difficulty in pronunciation of the names of these tools, they articulated the names by adapting to their own language or the dialect spoken at the region and by this way different mining terms were formed among the workers. Throughout the study, workers in the Karadon mine located in the town of Kilimli, mining technicians and mining engineers, workers and engineers working at the Turkish Hard Coal Enterprises (TTK) training camp located in Üzülmöz district and the former miners in Karadere village of Asmacı neighborhood of Beycuma district and some villagers of Kozlu district of Zonguldak were interviewed face to face. During these talks, information was gathered in the form of question and answer with the help of voice recorders about the main purpose of our study, "Mining Terms Used by Mine Workers in Coal Mines in Zonguldak from the Past to the Present.". From this point, it is necessary to state that the terms of mining constitute a tremendous treasure.

Keywords: Zonguldak, Coal Mines, Mining Terminology, Coal Mine Workers.

Giriş

Deniz seviyesinden yüzlerce metre yerin altında alın teri ile geçimini sağlayan Zonguldak kömür ocağı işçileri, bu şerefli madencilik mesleğini atadan oğula bir usta çırak ilişkisi biçiminde yürütmüşler ve yürütmeye devam etmektedirler.

Değişen dünyanın yapısını oluşturan uygarlıkların yüksek enerji kaynağı olan madenleri keşfetmeleri ile beraber yeni bir çağa adım atıldığı görülür. Madencilik başlanması ile ilgili olarak şu sözler son derece önemlidir:

İnsanlık tarihinin madencilik uğraşısı ile başladığı kabul edilir. Madenin keşfinden sonra madenlerin aranması ve işletilmesine yönelik ilk girişimlerle ilgili kayıt sadece

kazılardan elde edilen eski maden sahalarında bulunur. İlkel dönemde insanın kullandığı aletler kadar o aletlerin yapılışı, madencilikğin temelini oluşturur. İlk çağdan beri varlığı bilinen demiri akıtan enerji ateş, ateşin sürekliliğini sağlayan kaynak da kömürdür. Kömürün bulunuş tarihi, milattan çok önceki yıllara uzanır. İlk kömürün çıkış izine Asya’da, Mongolya’daki terk edilmiş ocaklarda ve Orta Asya’da, Altay’da izabe kalıntılarında rastlanır (Zaman, 2012: 35).

Avrupa’da kömür varlığının 1066 yılında tespit edilmesini takiben, ilerleyen yıllarda genel olarak demir sanayisinde beliren talep ile birlikte 1972 yılında düzenli kömür üretimine geçilir.

Karadeniz havzasının ilk jeolojik araştırmasını yapan Ruslar olmuştur. 1850 yılında, Rus toprak bilimcilerden Çimaçef, arkadaşı ile Ereğli havzasında inceleme yapmıştır. Fakat 1854 yılında Kırım Savaşı’nın başlaması üzerine, savaşın sonuna kadar Samsun’da kalarak, 1860 yılından sonra tekrar bu havzaya gelmiş ve çalışmalarını sürdürmüştür (Falay ve Eriçok, 2016: 29). Maden ve kömürün dünyada keşfinin ardından ülkemizde görülen gelişmelere bakmayı sürdürdüğümüzde şu bilgiler dikkate değerdir: “Maden işletmeciliğinin henüz emekleme çağında olduğu 1800’lerin başındaki gelişmeler, taşkömürünün vazgeçilmez enerji kaynağı olacağını haber vermektedir. Kömürün yurdumuzda önem kazanması, hiç şüphesiz dünyada kömürün gelişimi, enerji kullanımı, denizyolları ve demiryollarında buhar kullanımı ile bağlantılıdır” (Zaman, 2012: 43). Ayrıca Ekrem Murat’ın kaleme aldığı eserde Osmanlı Dönemi’nde kömürün bulunmasına dair şu bilgilere yer verilmiştir:

Kömürle, ilk kez Bolu Sancağının Ereğli kazası sahilinde bir tesadüf sonucu karşılaşılır. Osmanlı topraklarında kömürün var olduğu yerler kabaca bilinmektedir. Ereğli - Amasra arasındaki iskelelerden kömür numunelerinin gönderildiği tarihlerden çok önce, İstanbul’a en yakın Karadeniz sahilindeki Yedikumlar mevkii (Ağaçlı Çiftalan) kömürünün varlığının 1774 yılında tespit edildiği bilinmektedir. Henüz madenin kim tarafından ve ne zaman bulunduğu dair kesin ifadelerin yer aldığı bir belgeye rastlanmamıştır. Ancak bir arşiv belgesinde madenin kim tarafından ve ne zaman bulunduğu bilinmediği belirtilerek, Ereğli kömür madenlerinin ‘Sultan Mahmud Hân-ı Adlî zamân-ı saltanatlarında’ keşfedildiği ve ‘Abdülmeccid Hân-ı Gâzî hazretlerinin evân-ı hilâfetlerinde cevher ihracatına’ başlandığı ifade edilmektedir (Zaman, 2012: 46).

Kömürün kimin tarafından ve ne zaman bulunduğu dair düşünceler ve iddialar bir başka çalışmanın konusu olabilecek kadar kapsamlıdır.¹

¹ Konuya ilişkin tartışmaları takip etmek için bk. ÇETİN, R. (2015). *Uzun Mehmet: Efsane mi, Gerçek mi? Osmanlı Arşivleri ve Resmi Belgeler Ne Diyor?*. Ankara: Ses Matbaacılık.

Zonguldak'ta madenciliğin başlamasından sonra oluşan mükellefiyet dönemi kentin yaşadığı en sıkıntılı zamanları hatırlatır. Yapılan araştırmada emekli işçilerin verdiği bilgilere göre şehirde madende zorla çalıştırılmanın olduğu bir zaman diliminden bahsedilir. Zonguldak'ın köylerinden belirli sayıda genç yaşta erkek çocukların toplanarak kömür ocaklarında ağır şartlar altında çalıştırıldıkları, Zonguldaklı olup vatanın diğer şehirlerinde askerlik yapan erkeklerin de Zonguldak'a çağrılarak madende çalıştırıldıkları, eski maden işçilerinin kaydettiği önemli olaylar arasındadır. Maden ocaklarında, ilkel koşullarda çalıştırılan yöre insanı, iş kazaları sonucu kolu bacağı koparak, göçük ve grizularda can vererek ya da sağlıklı yaşam hakkını kaybederek 'kömür işçisi' olmak zorunda bırakılır. Havzanın gelişmesi saygılı, uysal ve fedakâr karakterli bu insanların emeği ile olur. Kömür ocakları, birbiri peşine açıldıkça baş gösteren ekonomik ve sosyal şartlar maden ocaklarının açıldığı her saha çevresinde, göç alarak yeni yerleşim birimlerini meydana getirir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntılar nedeniyle, maden işçileri karın tokluğuna çalışarak ve emeğinin karşılığını alamaz. 10-20 yıl aralıklarla birçok düzenleme yapılmasına karşın, fazla bir şey değişmeyecek ve karşılaştıkları acılar, onları acılarla yaşamaya alıştıracaktır (Zaman, 2012: 23).

Yaşanan zorluklar ve acılar ile birlikte Zonguldak tarihinin madenciliğin başlaması ve gelişmesi ile paralellik gösterdiğini söylemeliyiz. Kömürün bulunup işlenmesi ile birlikte şehir de gelişme ve sanayi, ticaret, yaşam, kültür bakımından bir merkez olma sürecine girmiştir.

Zonguldak'ta kömürün bulunmasından sonra şehirde birçok kurum ve işletme açılmıştır. Kömür üretiminin başlanması şehri hem ekonomik hem de kültürel açıdan etkilemiştir. Kömür üretimiyle beraber kullanılan terimler şehrin sokakları, caddeleri, mahalleleri gibi yerlere verilerek kentin kömür ile sembolleştiği görülmüştür.

Bulunuşundan bu yana yerli ve yabancı birçok kişi, kurum ve kumpanyanın kömür aradığı bölgede işçilerin, yöneticilerin ve ailelerinin barınma, beslenme, eğitim, eğlence ihtiyaçlarına yönelik pansiyon, ev, okul, hastane, sinema, tiyatro, plaj, tenis ve golf sahaları gibi birimlerin büyük çoğunluğu yine bu kurum veya kumpanyalar tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla bölgenin ekonomik, mimari ve sosyokültürel yapılanmasında yani Zonguldak'ın balıkçı köyünden maden ve sanayi kentine evrilmesinde kömür üretiminin etkisi oldukça baskındır. Buna bağlı olarak havzadaki sokak, cadde, mahalle, köy, kasaba gibi idari birimler ve tepe, koy, fay gibi coğrafi birimlerle mikrotoponimlerin adlandırılmasında da kömür üretimiyle ilgili terimlerin, tekniklerin, araç gerecin ve üreticilerin yoğun etkisi açıkça görülebilmektedir. Kömür üretimine bağlı olarak çoğunluğunu şehrin kurulma aşamasında halkın koyduğu bu tür yer adları, geçmiş dönemlerde resmî ortamlarca benimsenerek adres ve numaralandırma sisteminde de kullanılmıştır (Terzi 2016: 90-91).

Kömürün işlenmesi, şehrin oluşumuna büyük bir katkı sağlamıştır. Kısa bir zaman dilimi içerisinde şehir merkezi durumuna gelen Zonguldak'a, çevre illerden ve farklı ülkelerden kömür çıkarmak, kömür işletmesi açmak ve kömür çıkarma eğitimi vermek üzere gelen insanlarla yerleşimler hız kazanacaktır. “Yeraltı Ormanlarının” işletmeye girmesiyle beraber bölgeye yerli ve yabancı kaynaklar da girmeye başlayacaktır.

Bölgeye çevre şehirlerden veya uzak memleketlerden insanların gelmesi ile beraber Zonguldak'ta bir maden kültürü oluşmaya başlamıştır. Bu maden kültürü sadece maden çevresinde değil şehirde de farklı bir kültür çemberini meydana getirmiştir. İnsanlar geldikleri yerdeki kültür unsurlarını şehre tanıtmışlardır. Devlet dışarıdan kömür ithal etmemek için Ereğli madenlerini Avrupa usulü düzenleme yoluna gitmiş ve İngiltere'den maden mühendislerini buraya getirmiştir. Zonguldak bu yabancı kültürün getirdiği değerleri yavaş yavaş şehrin içerisinde görmeye başlar. Yabancı mühendisler Zonguldak'a sadece maden hakkında bilgi vermek ve çalışmalara yol göstermek katkısında bulunmamış, kültürel anlamda da bir değişime ve yenilenmeye öncülük etmişlerdir.

Nahid Sırrı Örik, 1920'li yılların Zonguldak'ında yerli ve yabancılar tarafından özel önem verilen ve hazırlıkları yapılan baloları “Kıskanmak” adlı romanında şu şekilde anlatır: “Kadınların ve erkeklerin kostüm, frak smokin gibi giysiler ile bir kadın berberi ve bir orkestra grubunun da İstanbul'dan Zonguldak'a getirildiğini, hatta bir yabancı yeni mühendisin golf pantolon ve ceketle baloya katıldığını, Ereğli Şirketi sinemasında (eski Kömürspor Lokali, 1953'ten sonra Yayla İlkokulu ile birlikte yapılan Yayla Sinemasına taşındı) film gösterilerinin ilk gecesine bile gelen insanların özel giysiler içinde olduklarını, Türk aileler arasında ilk geceye davet edilmenin çok önemsendiğini” belirtir (Zaman, 2012: 178). Örik'in bu anlatısı yabancı sermayenin yanında Avrupa kültür öğelerinin ve değerlerinin de şehirle buluştuğunu göstermesi bakımından değerlidir. Farklı kültür unsurlarının şehre gelmesi ile beraber halkın içerisinde de bu kültürü benimseme isteği doğmuştur. Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere halk, bu kültürü çok çabuk bir süreçte benimseyip kendi yaşamına dâhil etmiştir.

Yabancı kültürün bölgeye hızla yerleşmesi kültür, sanat, spor ve giyim kuşam gibi konularla beraber dil alanında da kendini göstermiştir. Kömür ocaklarında kullanılan dil, Avrupalı mühendislerin beraberlerinde getirdikleri maden dili, yabancı şirketlere ait makine ve araç-gereçlerin isimleri gibi pek çok unsur Zonguldak kömür madenlerinde kendine has mesleki bir dili meydana getirmiştir. Bunlarla birlikte maden ocaklarında sadece yabancı mühendislerin ve şirketlerin dili hâkim olmamış, bölge halkının ve çevre illerden gelen vatandaşların kullanılan araç-gereçlere verdiği isimlerle beraber karma bir madencilik dili oluşmuştur. İki yüzyıla yakın sürede kendine özgü bir kültür oluşturan kömür üretiminin bölgedeki baskın

izlerini üretimin düşürüldüğü bugün dahi çıplak gözle görmek mümkündür. Bu izler meslek hastalıkları, göç, beslenme ve barınma biçimleri gibi başlıklarla tıp, toplum bilimi, mimari gibi birçok farklı dalın ilgi alanına girmektedir. Madencilik kültürünün dil bilimini ilgilendiren bölgedeki izleri ise birkaç farklı koldan sürülebilmektedir (Terzi, 2016: 90).

Yöntem

Çalışmamızın takip eden bölümünde yabancı işletmelerin açılması ile beraber gelen kültürel unsurları göz ardı etmeksizin madencilik terimleri üzerinde durmaya çalışacağız. Kömür ocaklarında kullanılan aşağıda yer verdiğimiz terimlerin ne anlama geldiklerinden bahsedilerek bu anlamların geçmişte ve günümüzdeki karşılıkları Türk Dil Kurumu ağ sayfasında yer alan Güncel Türkçe Sözlük, Resimli Madencilik Terimleri Sözlüğü ve Madencilik Terimleri Kılavuzu'nda yer alan bilgilerle karşılaştırılarak verilecektir.

Resimli Madencilik Terimleri Sözlüğü'ne T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının Maden İşleri Genel Müdürlüğüne (MİGEM) ait ağ sayfasından erişim imkânı da bulunmaktadır. Aynı şekilde Güncel Türkçe Sözlük erişimi için de TDK ağ sayfası kullanılabilir. Çalışmamız boyunca bu olanaklardan da istifade edilecektir.

İnceleme

Arın: Kömür ya da taştaki ilerlemelerde uçtaki yüzeysel cephe. Kömüre arından kazılarak ulaşılır.

“Arın” kelimesinin anlamı Madencilik Terimleri Sözlüğü'nde, “1. Ayak, taban veya galeri (lağım, kılavuz, baş aşağı, başyukarı vb.) ilerlemelerinde ve açık işletmelerde cevher, kömür veya taşa üretim ve ilerleme çalışmalarının yöneldiği dikey yüzey parçası. 2) Mermer işletmelerinde taşın çıkıntı yapan en ileri yüzü. 3. Ayna. 4. Arın.” şeklinde belirtilmiştir. (Öcal vd. Tarih Yok:6).

Madencilik Terimleri Kılavuzu'nda ise, alın madde başında tanıtılan bu terim için ayna karşılığı verilmekle yetinilmiştir (Ediger vd. 1979: 16).

Ayak: Kömür damarının kazıldığı ve üretimin yapıldığı yer. Yüksekliği kömür damarının kalınlığına göre, uzunluğu da alt ve üst kotlarının farkına göre değişir. “Yeraltı işletmelerinde, maden içerisinde iki galeri arasında cephe hâlinde maden üretimi yapılan yer” (Öcal vd. ty: 16).

Ayak başı: Kömür üretim panosunun üst yolu. Kömür kazılarak ilerlenen yolda yeni bir yol açılması, yeni yol oluşmasına denir. Karşılıklı olarak kömürün delinmesi söz konusudur. Bir grup işçi ocakta bir yoldan çalışırken diğer bir grup işçi aynı ocakta farklı bir yolda yani ayak

başı yolunda çalışabilir. Sarma atılan yerlerdeki boşluğa da bu ad verilir. Madencilik Terimleri Kılavuzu, Türk Dili Kurumu Güncel Sözlüğü ve Madencilik Terimleri Sözlüğü'nde terim yer almamıştır.

Ayak dibi: Kömür üretim panosunun alt yolu. Ocakta açılan farklı yollardan yapılan giriş-çıkışlara verilen addır. Ayak başı teriminde olduğu bu terim de incelenen kaynaklarda geçmemektedir.

Ayıbacağı: Ayıbacağı kelimesi Zonguldak'taki madenciler arasında kullanılan bir diğer madencilik terimidir. Üretim yapılan bölgede eğim yönüne göre tavanı tahkim için kullanılan ağaç sarma, kuvvetlendirme ve direnci artırma maksadıyla genellikle 45 derecelik açıyla desteklenir. Ayıbacağı Güncel Türkçe Sözlük'te denizcilik için kullanılan bir terim olarak yer almaktadır: “Çift yan yelkenlerden birini sağdan, birini soldan kullanma biçimi.”

(Bacada) Kilit Çekme: Kömür alınan yerin sağlam olması için çam ağacından yapılan bağın altına ağaçlar konularak bağların sağlamlaştırılması işlemi. Üstten ve tabandan ağaç tahkimatı yapılarak bu işlem gerçekleştirilir.

Baret: İşçilerin güvenlik açısından başına taktıkları plastik yapımı bir başlıktır. Takılması zorunlu olan eşyalardan biridir. Bunların başında bir lamba bulunur ve bu lambalar akülü olarak çalışır. Lambaların aküleri 8 saat rahat biçimde kullanılabilir. Fakat akünün sağlamlığına göre dayanıklılık süreleri değişebilir.

Baret için, Madencilik Terimleri Sözlüğünde: “Can güvenliği bakımından madende veya tehlikeli yerlerde çalışanlara verilen sert bir maddeden (kösele, preslenmiş mukavva, alüminyum veya plastik) yapılmış şapka” (Öcal *vd. ty*: 20) anlamı verilmiştir.

Güncel Sözlük'te ise baret için verilen karşılık şu şekildedir: “Küçük takke, papaz takkesi; işçilerin başlarına giydikleri, metal veya plastikten yapılmış koruyucu başlık; bir süs iğnesi türü” (TDK, 2017).

Barutçu: Aşağıda tanıtılacak olan “lağım atma” işleminde dinamitleri kullanmakla görevli personele verilen addır. Barutçu lağım atma işlemi sırasında açılan deliklere dinamitleri yerleştirir ve patlatma işlemini gerçekleştirir. “Kayaçları ve madenleri kolay kazılabilir hâle getirmek için patlatılmak amacı ile delinen deliklerin, patlayıcı madde ile doldurulması ve ateşlenmesi işlerini yapabilen eğitilmiş, ehliyetli kişi. Patlayıcı maddenin kullanılması ve taşınması yalnız barutçu tarafından yapılır” (Öcal *vd. ty*: 20).

Boyunduruk: Bacalarda yapılan çatal üzerine çam ağacından ağaç sarım işlemi.

Boyunduruk kelimesinin Güncel Türkçe Sözlük'te geçen anlamları şu şekildedir: “Çift süren veya arabaya koşulan hayvanların birlikte yürümelerini sağlamak için boyunlarına geçirilen bir tür ağaç çember; mimarlıkta kapı veya pencere *vb.* açıklıkların üzerine konulan ağaç, taş veya beton kiriş, lento; mengenenin üst yanındaki kemer biçimli bölüm; zulüm ve zorbalık baskısı, esaret; güreşte hasmın başını koltuk altına alıp boynuna kol dolama oyunu” (TDK, 2017).

Terim, Madencilik Terimleri Sözlüğü'nde ise, “Galerilerde ağaç bağ tahkimatında iki ucu yan ve tavan basıncını karşılayacak şekilde çintili olarak hazırlanıp yan direkler üzerine yerleştirilen yatay veya tavan taşına uyumlu direk. Boyunduruk metal profilden de yapılabilir” (Öcal *vd. ty:* 27) şeklinde tanımlanmıştır.

Böller: Maden ocaklarında kullanılan sondaj makinesinin markası. Delicidir. Maden işçileri arasında kullanılan bu terim, kömür delici ve kömüre lağım atarken delik delmeye yarayan aracın adıdır. Böller aslında bir markadır. Madencilikte işçilerin kullandıkları aletlere onların markalarının isimlerini koymaları hadisesine örnek teşkil etmektedir. Yabancı menşeli marka isimleri kullanılırken işçilerin bu isimleri tam olarak telaffuz edememesi sonucunda ortaya farklı isimler çıkması ve bu isimlerin kalıplaşarak kalıcılılaşması sık rastlanan bir durumdur.

Cep: Hayati vakalarda gizlenme yeridir. İşçilerin içerisine girerek grizu facialarında çıkan dumandan ve alevden kendilerini korumaları için yapılmış minbere benzeyen oyuklardır.

Terime karşılık olarak sözlüklerdeki anlamlara bakılacak olursa şu anlama rastlanır: “Askerlikte savaş alanının bir yerinde düşmanın geriletilmesiyle ortaya çıkan taktik durum, çökertme; sporda otomobil yarışlarında arabalarının yarışa başladıkları nokta; trafiği kolaylaştırmak, araçların durabilmesine olanak sağlamak için yaya kaldırımları veya şehirlerarası yolların kenarlarında bulunan taşıt yanaşma yeri” (TDK, 2017).

Madencilik Terimleri Sözlüğü'nde ise “Her tip galeri, varagel, vinç dip ve başlarıyla ara katlarda; korunma, malzeme koyma *vb.* amaçlarla genellikle bu galeri istikametine dik istikamette açılan kısa ve kör rekup veya sınımlanabilecek boyuttaki yuva. 2. Petrol, doğalgaz ve cevher yataklarında ana kütlede ayrı veya bağlantılı olarak teşekkül etmiş küçük zuhur” (Öcal *vd. ty:* 30) olarak geçmektedir.

Çen: Genellikle kömür üretim ayaklarında çıkarılan kömür ya da postanın naklinde kullanılan zincirli konveyörlere verilen ad. Basıncılı hava ve elektrikle çalışır. Tek ve çift zincirli olabilen paletli makinelerdir. Taşıdıkları yüke göre seçim yapılarak kullanılır. Çift zincirli paletli konveyörler (çen) daha uzun süre ve daha çok yük taşırlar. Tek zincirli ise genellikle

basıncı hava ile çalışır; boyları kısa, güçleri daha azdır. Bu kelime şu an ocakta çalışan işçiler ve eskiden çalışmış emekli olan işçiler arasında yaptığımız araştırmada tüm madenciler tarafından bilinip kullanılan bu terim, Güncel Türkçe Sözlükte, Madencilik Terimleri Sözlüğü ve Madencilik Terimleri Kılavuzu'nda bulunmamaktadır.

Demirbağı: Galerilerdeki taşın genişliğine göre B-5, B-10, B-14, B-18 sembolleri ile anılır ve ilerlenecek galerinin arın yüzeyine göre seçilirler. Arın yüzeyi beş metrekare olacaksa B-5; arın yüzeyi on metrekare olacaksa B-10 demirbağı seçilir. Bu demirler, pres makinelerinde istenilen özelliklere göre eğilerek şekillendirilir.

Dişli Ayak: Madenciler ocakta çalışılırken basamak basamak dişler yaparak ilerlerler. Bir tür ayak işleterek ilerleme yöntemi olarak tarif edebileceğimiz bu kavram Madencilik Terimleri Sözlüğü'nde, “Dişli ayak işletme metodu” olarak geçerken anlamı ise, “Başyukarı rambelli ayak işletme metodu” (Öcal *vd. ty:* 49) şeklinde verilmektedir.

Dominik Lamba: Eskiden işçilerin ocağın içerisini aydınlatmak amacıyla kullandıkları günümüz madenciliğinde kullanılmayan lambaya verilen isim.

Domuzdamı (Domuztamı)²: Kömür açılan alanda ilerledikçe işlemin bittiği yerde yerden tavana kadar ağaçlarla göçüklerin olmasını engellemek amacıyla yapılan emniyet işlemidir. Domuzdamında kayın, çam ve meşe ağaçları karışık olarak kullanılır. Ayağın durumuna göre bu ağaçların sayılarının miktarı değişmektedir. İlerledikçe domuzdamı kurulur.

Domuzdamı Madencilik Terimleri Sözlüğü'nde, “Travers parçaları, özel hazırlanmış domuzdamı direkleri veya bunların arasında profil demirleri de kullanılarak dikdörtgen veya kare prizma şeklinde tavanı tutan ve ayak arkasından tavanın muntazam kırılmasını sağlayan özel tahkimat birimi. Domuzdamları kamalar, sıkırtmalar kullanılmak suretiyle sıkıştırılır. Ayak ilerledikçe geriden sökülerek ileri alındığı için buna “seyyar domuzdamı” da denir” (Öcal *vd. ty:* 50) şeklinde geçmektedir.

Güncel Sözlük'te domuzdamının anlamı ise “Maden kuyularında, çökme tehlikesi olan yerlerde her yanı direklerle örülen boşluk” (TDK, 2017) şeklinde verilmiştir. Madencilik

² Uzun yıllar Zonguldak'ta maden mühendisi olarak çalışmış Mehmet Korfal'ın eserinde domuzdamı hakkında verilen bilgiler kayda değerdir. Uzun ayak çalışma sisteminin temel sanatlarından biri de domuzdamcılıktır. Domuzdamcılık sanatı, kazmacılıktan sonra gelen en ağır sanattır. Kaza yönünden de bilhassa ölümlü kazalarda ikinci sırayı alır. Yıllarca yapılan çalışmalarda bu sanatın işçileri büyük tehlikelere maruz kalmışlardır. Domuzdamı, kayın ve gürgen cinsi, lifsiz ağaçlardan alt ve üstü düzlenmiş birbiri üzerine muntazamca dizilen, tavan basıncına karşı koyan ve arkanın göçüğünün altına intikaline mani olan bir sistemdir. Kayın ve gürgen cinsi ağaçtan yapılmasının nedeni, bu ağaçlar tavan basıncı altında ezilerek, birbirinin içine geçmezler. Bu nedenle tavanı fazla esnetmezler. Dolayısı ile ayaktaki basınç fazla artmaz. Bu tür ağaçlardan yapılan domuzdamların sökülmesi kolaydır. Çam ve benzeri ağaçlardan olursa, yumuşak olduğu için basınç altında ezilerek birbirinin içine geçer. Bu nedenle de kolay sökülemez. Çoğu zaman kesilerek sökülür. Aynı nedenle direk zayıtı da çok fazla olur. Memleket ekonomisini etkilediği gibi çalışan işçinin gereksiz yorulmasına neden olur (Korfal, *ty:* 28).

Terimleri Kılavuzu'nda ise, bu terim için İngilizce, Fransızca, Almanca karşılıklar verilmekle yetinilmiştir. (Ediger *vd.* 1979: 40). Domuzdamı kömür ocaklarında kullanılan terimler arasında en bilinen ifadelerden biridir. Zonguldak'ta çalışan işçiler madencilik hakkında bilgiler verirken genel olarak domuzdamı ve domuzdamcılığı ifadesinden sıklıkla bahsederler. Domuzdamı kömür ocaklarında önemli bir çalışma bölümünü oluşturur. Domuzdamının bilinmesine ve titizlikle uygulanmasına dikkat edilir.

Eşek: Asıl ismi “telesiyaj”dır. İnsan naklinde kullanılan bir araçtır. Üzerine binildiğinde eşeğe benzetilir. Demir tutacak ayakların koyulduğu uzantı üstüne oturan bisiklet selesi gibi bir parçası vardır. Bir kişiliktir. Bazı yerlerde bir lastik kısmın bazı yerlerde ise demir bir halatın üzerinde çalışır. Yöre işçileri arasında bu araca şeklinden ve işlevinden ilhamla eşek ismi verilmiş, bu isim madenciler arasında yaygınlık kazanmıştır.

Fırça: Maden ocağında sarma el ile tutulamadığı için tabanda sarmaların ortasına fırça denilen bir direk dizilir. Çam ağacından yapılan bu direğe verilen bir diğer ad ise kamadır.

Madencilik Terimleri Sözlüğü'ndeki karşılık şu şekildedir: “Bağların birlikte çalışmalarını sağlamak ve bağ aralıklarını eşit mesafelerde tutmak için, bağlar arasına vurulan iki tarafı kurtağzı veya uygun şekilde hazırlanmış ince direk parçaları” (Öcal *vd. ty:* 67).

TDK Sözlüğünde ise kelimenin anlamı şu şekildedir: “Madencilikte, çökmeyi engelleyen bağların oynamasını veya kaymasını önlemek için aralara yerleştirilen direk parçası” (TDK, 2017).

Gaz Ölçüm Lambası: Eskiden maden ocaklarında gaz ölçme işi “dedektif” de denilen emniyetçiler tarafından yapılmakta idi. Emniyetçiler bu ölçümleri gaz lambası benzeri bir aletle yapmakta idiler. Gazın fazla olduğu yerlerde lambanın içinde yanan fitilin alevi yukarıya doğru uzayarak işçilere bir nevi uyarı sinyali vermekte idi. Bu terim, Madencilik Terimleri Sözlüğü'nde “Gaz Dedektörü” adı altında geçmektedir. “Havada bulunan gaz oranlarını saptamaya yarayan optik veya yanma esasına dayalı ölçü yapan aygıt” (Öcal *vd. ty:* 74).

Have: Bir kama boyu açılan boşluğa madencilik teriminde verilen isimdir. Maden ocağında kömür kazılarak açılan yoldaki boşluğa bu ad verilir. Havya kelimesi yöre işçilerine has bir kullanımdır. “1. Alına paralel sarma kullanılarak çalışılan uzun ayaklarda iki sarma eksenini arasında kömür alınına dik olan mesafe. 2. Alına dik sarma kullanılan ayaklarda bir sarma boyu. 3. Madeni tahkimat kullanılan ayaklarda bir sarma atak suretiyle yapılan ilerleme. Bu mesafe, diğer bir deyişle uzun ayakta klasik usulde bir üretim vardiyasında yapılması gereken (asgari) bir adım ilerlemedir” (Öcal *vd. ty:* 86).

Hızarcı: Ocağın dışında ocağa gerekli olan malzemelerin kesilip biçildiği makinelerdir. Ağaçlar bu makinede işlem görür. Bu işlemi yapan kişilere “hızarcı” denir. Bunlar ocağın içine vagonlarla gönderilmiştir.

Hızarcı kelimesi Madencilik Terimleri Sözlüğü’nde “Hızarcı Tesisi” terimi adı altında “Maden direkleri, kereste, kama, tahta vb. ahşap malzemeyi istenilen boyutlarda ve şekillerde hazırlamak (kesip biçmek) için kurulan bıçkı atölyesi. 2. Katrak” (Öcal vd. ty: 88) olarak ifade edilmiştir.

TDK Güncel Sözlük’te ise, “Tahta ve kereste biçmeye yarayan, elektrik ve su gücüyle çalışan büyük bıçkı” (TDK, 2017) şeklinde geçmektedir.

İskarta: Sarma direklerinin kare şeklinde üst üste konmasıyla yapılan, açılan boşluğu kapayacak şekilde yükselen tahkimat biçimidir. Bu kelime Karadon Maden İşletmesi’ndeki işçilerin kendi aralarında kullandıkları bir kelimedir. Kelimenin anlamı internet ortamında bulunan madencilik terimleri sözlüğünde geçmediği görülmektedir.

Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğünde kelime şöyle geçmektedir: “1. Bazı iskambil oyunlarında kullanılması gerekmediğinden bir yana bırakılan kâğıtlar. 2. Herhangi bir nedenle değerini yitirmiş mal” (TDK, 2017).

İnat Çatalı: İnat Çatalı olarak adlandırılan kelime maden işçilerinin kullandığı kendilerine has olan kelimelerden biridir. Bu kelime yukarıda verilen kelimelerden “Ayıbaçağı” ile anlama gelmektedir. Fakat ayıbaçağı kelimesi Karadon Maden İşletmesi’nde kullanılan bir kelime iken “İnat çatalı” ise Kozlu’da bulunan kömür ocaklarındaki işçilerinin kullandığı bir kelimedir. Bu durum ilçeler arasında kullanılan bazı kelimelerin tamamen değiştiğini ve zengin kelime hazinesi oluşturduğunu gösterir. Kelimenin anlamı Güncel Türkçe Sözlük ve diğer maden terimleri sözlüklerinde bulunmamaktadır.

Kafes: Eskiden asansöre verilen isimdir. Hem kömürlerin dışarı verildiği hem de insanların dışarı ve içeri girip çıktığı araç.

Kelimenin anlamı Madencilik Terimleri Sözlüğünde: “Dikey maden kuyularında insan, malzeme ve vagon (araba) nakliyatını sağlamak için kullanılan tek veya daha fazla katlı çelik konstrüksiyonlu kabin” (Öcal vd. ty: 105) olarak tanımlanmıştır.

Kama: Açılan madende kömürün akması için ızgara biçiminde yapılan koruyucuya verilen isimdir. Zonguldaklı maden işçileri arasında ızgara, “kama” olarak adlandırılır. Kama ağaçların ortadan ikiye ayrılması suretiyle yapılan bir maden ocağı elemanıdır.

Bu terimin anlamı Güncel Türkçe Sözlük'te madencilik terimi olarak işaret edilen madde başında, “Madende açılmış olan boşluklarda tavan ve yanlarda taş veya cevher parçalarının düşmesini önlemek amacıyla tahkimat elemanları üstüne veya arkasına yerleştirilen bir tahkimat parçası” (TDK, 2017) şeklinde ifade edilir.

Madencilik Terimleri Sözlüğü'nde ise terim şu şekilde tanımlanmıştır: “Ağaç veya madeni bağların arkasını pekiştirmek ve tahkimatın normal çalışmasını sağlamak için kullanılan, testere ile ortasından (ekseninden) kesilmiş maden direğinin bir tarafı. İnce maden direğinin balta ile ortasından yarılması suretiyle elde edilen kamaya da “şak kama” denir. Kama metal veya teçhizatlı beton olarak imal edilir” (Öcal *vd. ty*: 105).

Kara Motor: Kara motor aşağıda verilen sehpalı kara motor terimi ile ilişkilidir. Kara motor, sehpalı kara motorda kullanılan sehpa aracı yani pistonun sökülmesi sonucunda elle tutularak kullanılan araca verilen addır. Araç, Zonguldak'ta maden işçileri arasında “Gara Motur” şeklinde söylenir.

Kazmacı: Kömür üretiminin merkezi durumunda olan ayaklarda gerek kazma gerekse mortopikörlerle kömür kazan işçilere kazmacı adı verilir. Ayrıca bu işçiler, çalıştıkları yerde sarma işlemi de yaparlar. “Yeraltı maden ocaklarında kazı yapılan alanda kazma veya havalı tabanca ile kazı yapıp kömür, maden cevheri ve diğer katı mineralleri çıkarıp açtığı boşluğun tahkimatını yapan (kişi) usta” (Öcal *vd. ty*: 115)

Köstek (1): Tabanı desteklemek için kullanılan tahkimat elemanıdır. Köstek, bölge madenlerinde iki farklı anlama gelecek şekilde kullanılır. Terimin bu anlamı, işçiler arasında kullanılan şeklidir.

Köstek (2): Vagonların kaymasını önlemek için tekerleklerin içine veya önüne koyulan desteğe köstek denir. Kelimenin Güncel Türkçe Sözlük'te madencilik terimi olarak bir karşılığı bulunmamakla birlikte kelimeye verilen karşılıklar şu şekildedir: Engel; saat, kılıç, anahtar vb.nin ucuna takılan zincir; koşulan atların tepmesini önlemek için kuskun kayışına eklenen kayış; balık iğnesini oltaya bağlayan, bir iki karış uzunluğunda kıl veya misina parçası (TDK, 2017).

Madencilik Terimleri Sözlüğü'nde terim: Ocak arabalarını frenlemek için araba tekerleğine sokulan çomak. Çomak, ya bir kısa ve kalın sopa parçası ya da el tutacak tarafı yuvarlak halkalı demir bir çubuktur (Öcal *vd. ty*: 130) şeklinde ifade edilir. Madencilik Terimleri Kılavuzunda ise köstek madde başında İngilizce, Almanca ve Fransızca karşılıkların verilmesi ile yetinilmiştir (Ediger *vd.* 1979: 72).

Küfe: Maden ocaklarında bugünkü taşımacılık teknikleri gelişmeden önce çıkarılan kömürler katırlara küfelerle yüklenerek ocak dışına transfer edilmekte idi. Küfe, bu dönemlerde madenciler arasında en sık kullanılan terimler arasında yer almakta idi. Bu dönemde işçiler de çok zahmetli şekilde küfelerle maden içine ve dışına taşıma yapmakta idiler. Genellikle kömür taşıma amacıyla kullanılan bu isim madenciler arasında “Kufe, Kuve, Küve” şekillerinde telaffuz edilmektedir. Kelimenin anlamı, Güncel Sözlük’te “Genellikle söğüt veya başka ağaç dallarında örülen, yük taşımaya yarayan, kaba ve dayanıklı sepet” olarak ifade edilmektedir (TDK, 2017).

Lağım (Lağam): Maden ocaklarında kömür damarları içerisinde ilerlerken karşılaşılan taş tabakasına delinen deliklere lağım adı verilir. Kömüre ulaşmak için burada kömürün ne kadar ileride olduğu bilinmediğinden lağım atma işlemi gerçekleştirilir. Bu işlem dinamitle patlatma işlemidir. Burada demirbağı işlemi yapılır. Zonguldaklı maden işçileri arasında bu terimin lağam şeklinde söylenmesi yaygınlık kazanmıştır.

Madencilik Terimleri Sözlüğünde terimin karşılığı şu şekilde verilmiştir: “Taş içinde sürülen galeri, patlayıcı madde doldurmak için delinen delik” (Öcal *vd. ty:* 139).

Madencilik Terimleri Kılavuzunda ise bu terimle ilgili olarak lağım sürme, lağım tozu, lağım deliği, lağımçı ustası madde başlarına yer verilmiştir (Ediger *vd.* 1979: 75).

Lağım Atma: Kömürün kazıldığı yerde kazılan bölüm mortifle kazılamayacak kadar sert ise o zaman lağım atma işlemi gerçekleştirilir. Burgu ile kömür yeri 4-5 yerden delinir. Bu deliklere dinamitler yerleştirilir. Dinamitler kablolarla bağlanır ve deliklere çamur ile sıkıştırılır. Bu işlemi “barutçu” adı verilen personel gerçekleştirir. Barutçu tarafından dinamitler patlatılarak damarda ilerleme sağlanır, bu işleme “lağım atma” denir. Kelimenin anlamı Madencilik Terimleri Sözlüğünde, “Lağım deliğine yerleştirilen patlayıcı maddeleri ateşleyerek patlatmak” (Öcal *vd. ty:* 139) biçiminde verilmiştir.

Marangoz: Maden ocağı içerisinde trenlere yol yapan kişiler bu isim ile anılır. Bu kişilere ayrıca “yol marangozu” da denir. Trenlerin gittiği yollar eskiden ağaçtan yapılmakta idi. Demirden yapılan raylar sadece anayollarda mevcut idi.

Kelimenin karşılığı Madencilik Terimleri Sözlüğünde: “Ağaç işleri ile uğraşan ve ağaçtan çeşitli eşya yapan usta” (Öcal *vd. ty:* 150) şeklinde geniş manasıyla verilmiştir.

Maske: Maden ocaklarında işçilerin çalışma esnasında bellerine taktıkları ve acil bir durumda oradan alıp kullandıkları, dışarıdaki pis havayı solumamaya yarayan araçtır.

Terimin anlamı Madencilik Terimleri Sözlüğünde: “Gaz, toz vb. etkilerden korunmak için kullanılan yüzlük” (Öcal vd. ty: 151) olarak verilmiştir.

Mortif (Martopikör): Madende kullanılan kömürü delmeye yarayan stimle çalışan makinedir. Kömürün sert olduğu ve kazma ile kazılamayacağı durumlarda kullanılır. Bu aletin ismini eski maden işçileri Mortef / Mortetif olarak söylemektedirler.

Terimin Mortif olarak adı ve anlamı Madencilik Terimleri Kılavuzu ve Güncel Türkçe Sözlük’te bulunmamasına rağmen “Martopikör” adı ile Madencilik Terimleri Sözlüğü’nde yer aldığı görülmektedir. “Basıncılı hava ile çalışan kazı veya taş sökme makinesi. Mekanik kazma. Tabanca” (Öcal vd. ty: 151).

Motor: Anayolda kullanılan anayolun genişliğine ve darlığına göre çekim gücü değişen, “tonluk, 5 tonluk” gibi taşıma kapasitelerine göre isimlendirilen makinelerdir. Motorlara bağlanan vagonlar ile kömürler taşınır.

Kelime genel manasıyla Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük’te: “Herhangi bir enerjiyi mekanik enerjiye dönüştüren düzenek” (TDK, 2017) şeklinde yer almaktadır.

Pabuç: Demirbağında kavuşmayan yerleri ekleme yapılarak birbirlerine tutturmaya yarayan bir çeşit kelepçe.

Madencilik Terimleri Sözlüğünde bu terim “cebire” şeklinde geçer ve: “Rayları birbirine bağlamaya yarayan pabuç” (Öcal vd. ty: 173) şeklinde tanıtlır.

Pavyon: TTK maden işletmelerine ait işçilerin konakladıkları pansiyon veya otellere verilen ad. İşçilerin çalışma saatleri dışında kullandıkları pavyon ismi verilen bu pansiyonlarda yemekhane, ranzalı odalar, çamaşırhane, banyo bölümleri bulunur. Zonguldak’ta Çaydamar mahallesinde bulunan pavyon en geniş ve en tanınmış olanıdır. Şu an burası YURTKUR’a ait, Bülent Ecevit Üniversitesi öğrencilerine hizmet veren bir öğrenci yurdu durumundadır.

Pavyon kelimesi, Güncel Sözlük’te: “Bir kuruluşun, bir kurumun, bir bahçe içindeki yapılarından her biri; bir fuarda ürünleri bağımsız sergileme yeri; geceleri geç vakte kadar açık içkili eğlence yeri” (TDK, 2017) şeklinde tanıtlır. Pavyon kelimesi Zonguldak’ta bu kullanımı sayesinde pek çok farklı adlandırmaya da konu edilmiştir: “Kömür üretiminde çalışanların topluca barınması için yapılan pansiyonlar yörede pavyon olarak adlandırılmaktadır. Farklı bölgelerdeki çok sayıda pavyon ve lojman bulunduğu yerin adına da kaynaklık etmiştir: Pavyon Sokağı (Merkez ve Kilimli), Pansiyon Sokağı (Kilimli), Pavyonlar Sokağı (Kilimli), İşçi Sitesi Mahallesi (Kilimli), Mimar Mühendis Evleri Sokağı (Kilimli) (Terzi, 2016: 104).

Payanda: Aybacağının bir diğer adıdır. Bu terim de bölge işçileri arasında çok sık şekilde kullanılmaktadır.

Madencilik Terimleri Sözlüğünde terimin anlamı: “Konsol, kiriş ve kolonların (sütunların) takviyesi için kullanılan destek (ayak)” (Öcal *vd. ty:* 175) şeklindedir.

Posta (1): Bu terimin doğru kullanımı “pasa” şeklindedir. Terim Zonguldaklı maden işçileri yöre ağzına uyarak “posta” diye kullanılır. Ocakta çıkarılan işe yaramayan kısma denir. Cevherin közünün yan kayacıdır.

Madencilik Terimleri Kılavuzu’nda posta kelimesi yoktur. Madencilik Terimleri Sözlüğünde ise, “Lağım, taban tamir ve taramada çıkan kazı malzemesi” (Öcal *vd. ty:* 183) olarak yer almaktadır.

Posta (2): Vardiyaları belirtmek için kullanılır. Posta 1 (Gece vardiyası), Posta 2 (Gündüz), Posta 3 (16 / 24) vardiyasıdır. Bu postalardaki işçiler ve görevliler ayrı ekipler olarak çalışır.

Güncel Türkçe Sözlük’te posta madde başında diğer anlamlarla birlikte bu anlama karşılık gelecek şekilde “Yirmi dört saatlik çalışma gününün, çalışma bölümlerinden her biri, vardiya.” karşılığına rastlanmaktadır (TDK, 2017)

Sarma: 4-5 metre boyunda, çam ağacından yapılan, ocaktaki ayak denilen bölümlerde kullanılan ve kömür çıkarılan bölümlerde direklerin üstüne tavanı sağlamlaştırmak için yerleştirilen parçadır. Sarma işleminin ardından sarmanın altına üç tane direk dikilerek sağlamlaştırma işlemi yapılır. Sarmanın olduğu yerdeki kömür, kazma ve mortif aracılığıyla sıyrılır. Kelimenin anlamı Madencilik Terimleri Sözlüğü’nde: “Galeri tahkimatında, tahkimat profillerini irtibatlayan ve galerinin uzun eksenine paralel olarak konulan tahkimat direği” (Öcal *vd. ty:* 199) şeklindedir.

Sehpalı Kara Motor: Taşa delik delmek için kullanılan lağım motorlarına verilen ad. Motora “sehpa” diye tabir edilen ayrıca hidrolikle çalışan bir araç takılır ve alet bu şekilde kullanılır. Terim, bölge işçilerine has bir ifade ile yutulur ve hızlıca tek bir kelime imiş gibi söylenerek kullanılır.

Silo: Ocağın içinde bulunan bacalardan ve ocağın diğer bölümlerinden kömürlerin toplanıp istif edildiği yerdir. Buraya çalışan işçiler arasında farklı adlar verilmektedir: ambar, hazne vs. Motora bağlanan vagonlar, buradaki kömürleri alıp daha sonra kuyu dibine getirir. Kuyu dibinden asansör ile kömür dışarı verilir.

Maden İşleri Genel Müdürlüğüne ait Madencilik Terimleri Sözlüğünde “Madenin nakil araçlarına sistemli bir şekilde verilmesi, sürekli bir çalışmanın sağlanması ve madenin stoklanması için kurulan kapalı depolama tesisleri” (Öcal vd. ty: 206) şeklinde tanıtılmaktadır.

Güncel Türkçe Sözlük’te de silonun anlamı “Tahıl vb. ürünlerinin korunduğu, saklandığı veya depolandığı genellikle silindir biçiminde ambar” (TDK, 2017) olarak verilmiştir.

Söküm: Maden ocağında ayaklarda kömür çıkarılırken tahkimat amacıyla demirbağı işlemi yapılır. Kömür alındıktan sonra bu bağlantılar yerlerinden tekrar sökülür. Bu işleme “söküm” adı verilir.

Madencilik Terimleri Sözlüğünde: “Ocakta terkedilecek yerlerdeki tahkimat malzemesinin buldukları yerlerden kurtarılması işi. Bu işi yapmak için kullanılan araçlara söküm makinesi, tumba makinesi veya söküm vinci; söküm işini yapan işçilere de sökümücü denir” (Öcal vd. ty: 212) bilgisine rastlanır.

Sökümcü: Kömür madeninde ayaklarda kömür çıkarılması sırasında kullanılan tahkimat malzemelerinin yerlerinden sökülmesi işlemini gerçekleştirmekle görevli personele sökümücü adı verilir.

Stim: Stim, “buhar” anlamındaki İngilizce “steam” kelimesinin telaffuz edilmiş şeklidir. Elektrikli ve akülü olmayan makinelerin çalışmasını sağlayan stimin ocakta kullanılan adı, basınçlı hava makinesidir.

Terimin Madencilik Terimleri Sözlüğündeki karşılığı, “Buhar, basınçlı hava.” (Öcal vd. ty: 215) şeklindedir.

Şeytan: İşçiler arasında kullanılan bir ifade olan şeytan, aslında posta doldurma makinesidir. Madende çıkan kömür pisliklerini yani çıkan taşları dışarıya atmaya yarayan kepeğin bir ufağı olan araca bu isim verilmektedir. Şeytan ifadesi madencilige ait terimler kaynaklarında bulunmamaktadır. Zonguldaklı maden işçileri arasında yaygınlık kazanmış bir ifade durumundadır. Benzetmenin ortaya çıkış nedeni terimin kullanım yaygınlığına rağmen bilinmemektedir.

Bu terim Madencilik Terimleri Sözlüğü’nde: “Varagel veya vinç üzerinde, taşıma sırasında halat kopması veya kancadan kurtulma sonucunda aşağı kaçan arabayı raydan çıkarıp devirmeye yarayan, yukarı çıkmakta olan arabanın arkasına takılan ucu koçboynuzu ve diğer ucu çatalı olup yerde sürüklenen demir” (Öcal vd. ty: 223).

Şilam (Şlam): Domuzdamının bulunmadığı yerlerde kurulan tel kafesin içine doldurulan harç malzemesine verilen addır. Bu malzeme tel kafesin içerisinde beton oluşmasına yarar.

Madencilik Terimleri Sözlüğünde kelimenin anlamı: “Toz halindeki (0-0,5 mm boyutlu) cevher veya kömürün su ile karışmış şekli, bulamaç, çamur” (Öcal *vd. ty:* 223) şeklinde verilmiştir.

Vak Vak: Kömür ocaklarında, bulunduğu bölgedeki metan gazını ölçmek için kullanılan alettir. Havza madenciliğinde “vak vak” denilmesinin sebebi metan gazı tespiti halinde (% 1.00-1.50 arası değer) sesli alarm vermesidir. Çıkan alarm sesinin “vak vak” şeklinde işitilmesinden dolayı işçiler bu aletin söylenmesini kolaylaştırmak amacıyla bu şekilde adlandırmışlardır. Aletin asıl adı “metan ölçer”dir. Elle taşınabilir bir alet olan vak vak, çalışma yapılan bölgede uygun bir yere asılarak kullanılır.

Varda: Maden işçileri arasında dikkat et anlamına gelen ünlem. Kömür ocağında işçilerin çalışması esnasında çıkan kömür, taş gibi malzemenin toplu olarak bir yerden dökülmesi esnasında işçiler herhangi bir kazanın yaşanmaması için etrafa “Varda Varda!” şeklinde seslenmeleri dolayısıyla bu ad ile anılır.

İtalyanca menşeli bu terim Güncel Türkçe Sözlükte de aynı şekilde “dikkat et, savul, destur” anlamında bir seslenme sözü (TDK, 2017) olarak verilmiştir.

Sonuç

Türkiye'nin kömür kenti olarak bilinen ili Zonguldak'ın en önemli geçim kaynağı olan madencilik, mesleğin getirdiği zorluklar, yaşanmışlıklar, kazalar, dile ve kültüre yansıyan öğeler ile birlikte şehre destansı bir unsur olarak yansımıştır. Madencilik mesleğinin Zonguldak'ta başlaması ile beraber bu mesleğin babadan oğula geçen bir usta-çırak ilişkisi biçiminde kalıplaştığı görülür. Biz çalışmamızda Zonguldak şehri ile bütünleşen **karaelmasın** dile ve kültüre yansıyan yönlerini incelemeye çalıştık. Karadon Taşkömürü İşletme Müessesesi ile Üzülmaz Taşkömürü İşletme Müessesesinde görev yapan maden mühendisleri, maden teknikerleri ve işçiler; Zonguldak'a bağlı Beycuma İlçesinin Karadere köyünde madenden emekli olmuş işçiler ve Kozlu ilçesi ile Kozlu'ya bağlı Futa köyünde emekli maden işçileri arasında araştırılan bazı madencilik terimlerinden öne çıkanları bu araştırmada bir çatı altında toplamaya çalıştık.

Araştırmadan elde ettiğimiz bilgiler ışığında, kömürün bulunması ile beraber Zonguldak'ta açılan yerli ve yabancı işletmelerle birlikte bir madenci dilinin havzada hâkim olmaya başladığını söyleyebiliriz. Bu dilin doğması ile beraber, yöresel unsura ait kavramların,

madencilik mesleğinin terimleri ile iç içe geçmeye başladığını tespit etmek de güç değildir. Yapılan görüşmelerde alana ait daha detaylı incelemelerin yapılması suretiyle bölgeler arası söyleyiş ve kullanım farkları ile eski ve yeni jenerasyon maden işçilerinin mesleki terim tercihlerinin farklılaşması gibi hususlarda da önemli bulgulara ulaşılabileceği anlaşılmaktadır. Araştırma neticesinde daha önceden kullanılan kimi madencilik terimlerinin günümüzde kullanımdan düştüğü görülmektedir. Makinelerin marka isimleri, madende kullanılan araç ve gereçlerin görüntüleri, makine ve aletlerden çıkan sesler ya da işçilerin yerel ağızları ile bazı isimlerin işçilerdeki çağrışımları terim türetiminde ve kullanımında önemli rol oynamıştır. Bunlarla beraber kimi kelimeler birden fazla anlamı karşılayacak şekilde genişleme yoluna girmiştir. Aslında aynı anlama gelen terimlerin işçiler arasında farklı çağrışımlara uğraması ile beraber büyük ve geniş bir madencilik terimleri dünyası oluşmaya başlamıştır.

Araştırmada üzerinde çalıştığımız 51 madde başı içerisinde 21 terimin “Madencilik Terimleri Sözlüğü’nde, 38 terimin de Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkan Madencilik Terimleri Kılavuzu’nda yer almadığı görülmüştür. Bu iki kaynağın dışında internet ortamında erişilebilen ETİMADEN İşletmeleri Genel Müdürlüğü sayfasında Dijital Medya başlığı altında yer alan Maden Terimleri Sözlüğü ile T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının Maden İşleri Genel Müdürlüğü’nün ağ sayfasında açık erişim imkânı bulunan sözlüğün Muharrem Öcal, Gültekin Güngör ve Mahmut Şükrü Gök tarafından hazırlanan Resimli Madencilik Terimleri Sözlüğü olduğu anlaşılmaktadır. Kendi başına büyük bir meslek diline ve mesleki jargona sahip olan madencilik alanı ile ilgili olarak daha derli toplu, bütüncül ve kapsayıcı bir sözlük çalışması yapılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Böyle bir çalışmanın parça parça farklı kaynaklarda yer verilen terimlerin bir araya getirilerek büyük bir madencilik terimleri sözlüğü oluşturulması ile beraber literatüre yeni bir başucu kaynağı kazandırılmış olacaktır. Oluşturulacak olan kaynakta bilimsel madencilik terimlerinin yanı sıra yöresel etkiler, çalışan ve emekli maden işçileri, ocak şefleri, maden teknikerleri, maden mühendisleri ile yapılacak görüşmeler sonucunda elde edilecek terimlerin de eklenmesi ile muazzam bir eser meydana getirileceği şüphesizdir.

Kaynaklar

- ÇETİN, R. (2015). *Uzun Mehmet: Efsane mi, Gerçek mi? Osmanlı Arşivleri ve Resmi Belgeler Ne Diyor?* Ankara: Ses Matbaacılık.
- EDİGER, E, DÜNDAR, T. ve GÜYAGÜLER, T. (1979). *Madencilik Terimleri Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- FALAY, N. ve ERİÇOK, R. E. (2016). Zonguldak Kömür Havzasının Cumhuriyet Öncesi ve Sonrasında Yönetimi, Yabancı Sermayesi ve Devletleştirilmesi. *İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu*, 229-241.

KORFAL, M. (Tarih Yok). *Madenlerde Göçük*. Zonguldak: Genel Maden İş Sendikası Yayınları.

ÖCAL, M., GÜNGÖR, G. ve GÖK, M. Ş. (Tarih Yok) *Resimli Madencilik Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Kutay Ofset.

TÜRKÇE SÖZLÜK. (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TERZİ, Â. (2016). Kömürün Dili: Zonguldak Yer Adlarının Oluşumunda Kömür Üretimine Etkisi 1. *Türk Dili Dergisi*, 770, 89-94.

TERZİ, Â. (2016). Kömürün Dili: Zonguldak Yer Adlarının Oluşumunda Kömür Üretimine Etkisi 2. *Türk Dili Dergisi*, 771, 100-106.

ZAMAN, E. M. (2012). *Zonguldak İnsan Mekân Zaman*. Zonguldak: TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayınları.

İnternet Kaynakları

Madencilik Terimleri Sözlüğü. <http://www.migem.gov.tr/sozluk/sozluk.html> (Erişim Tarihi: 06.03.2017).

Madencilik Terimleri Sözlüğü. <http://etimaden.gov.tr/tr/page/dijital-medya-maden-terimleri-sozlugu-a-harfi-ile-baslayanlar> (Erişim Tarihi: 01.03.2017).

Güncel Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts (Erişim Tarihi: 07.03.2017).

Kaynak Kişiler

Cenk ÇELİKEL; Yaş: 30, Karadon Taşkömürü İşletme Müessesesinde Maden Teknikeri, Zonguldak.

Ergin ACAR; Yaş: 37, (Eskiden Kozlu'da işletilen şimdi kapanan) Star A.Ş. Maden Ocağı maden işçisi, Kozlu/Zonguldak.

Haşim TAŞKIN; Yaş: 87, Kozlu Maden Ocağı'ndan Emekli Kazmacı, Futa Köyü Mahallesi Kozlu/Zonguldak.

İsmail GÜNAYDIN; Yaş: 68, Kozlu Maden Ocağı'ndan Emekli Kazmacı, Karadere Köyü Asmacı Mahallesi Beycuma/Zonguldak.

Mehmet ALTUNBAŞ; Yaş: 38, (Eskiden Kozlu'da işletilen şimdi kapanan) Star A.Ş. Maden Ocağı maden işçisi, Kozlu/Zonguldak.

Namık ATALAY; Yaş: 54, Karadon Taşkömürü İşletme Müessesesi'nde Maden Mühendisi, Zonguldak.

Nedim SEVİMLİ; Yaş: 42, Deka Madencilik İşletmesi'nde Hazırlık İşçisi. Futa Köyü Kozlu / Zonguldak.

Sefa ELİBOL; Yaş: 64, Üzülmez Taşkömürü İşletme Müessesesi İş Güvenliği Eğitim Daire Başkanlığı'nda Yüksek Maden Mühendisi, Zonguldak.

Temel ÇAKIR; Yaş: 60, TTK Genel Müdürlüğü'nde Maden Mühendisi, Zonguldak.